

Liturgisk dans – vad är det egentligen?

Av Lars Eidevall och Gunnel Erlander

Vad är dans? Vilken är dansens plats i kyrkan? Hur ser kyrkans danshistoria ut? Är dansen i kyrkan ett problem eller en möjlighet? Författarna, båda med lång erfarenhet av liturgisk dans, diskuterar olika perspektiv på dansen i kyrkan idag.

VAD ÄR LITURGISK DANS?

Liturgisk dans är beteckningen på en dans som framförs i gudstjänsten, en dans som är en liturgisk handling.

Den kristna dansen kan definieras på många sätt. En mycket vid definition kan rymma all dans som är sprungen ur den kristna kultursfären – en snävare definition är att dansen betecknas som kristen om den som dansar är bekännande kristen.

Under 1900-talet har en liturgisk dansrörelse sprungit fram i de anglosaxiska länderna och också i andra länder, dels som en följd av den moderna fria dansens framväxt, dels på grund av vår längtan efter nya uttryck i gudstjänsten för det som inte kan förklaras i ord.

Dans förekommer i många kyrkor i vårt land. Många som dansar i kyrkan känner sig trots det mycket isolerade och ensamma. Bristen på kontakt är ett stort problem eftersom det försvagar både dansen i kyrkan och de enskilda utövarna. Föreningen KDGS – Kristna Dansgemenskapen i Sverige – samlar många som sysslar med kristen, sakral och liturgisk dans i olika sammanhang. Ivo Cramérs arbete med Cramérbaletten och Cramérensemblen i Strömstad och de samlingar och kurser om liturgisk dans som anordnades på Stiftsgården i Rättvik i slutet av 1970-talet och början på 80-talet har också spelat en stor roll för dansen i kyrkan. Bland många andra som arbetar med och för dansen i kyrkan finns vidare Susanne Valentin, Täby kyrkdansare, Maria Rönn med Heliga danser, Eternia och Joan Donkin.¹

Dans med kristna motiv kan förekomma i många olika sammanhang; på teaterscener, i kyrkan m.m. *Kyrkodans* kallar vi dans som framförs i kyrkan,

---

¹ Heliga danser är en speciell form av gemensam dans som utövas på många håll i Sverige idag.

i konsertform eller som gudstjänst. *Sakral dans* är en term för dans med sakral funktion eller sakralt motiv, men den säger inget om den plats eller det sammanhang där dansen framförs. *Rituell dans* är dans som rituell handling, internt eller offentligt. *Heliga danser* är en dansform som många ägnar sig åt i dagens Sverige. Det är då oftast fråga om att man träffas och dansar tillsammans.

Liturgisk dans är dans i gudstjänsten, dans i Guds tjänst, dans som gudstjänst. För oss har det varit intressant att se vad som förenar dans och gudstjänst och bygga vårt arbete med liturgisk dans på detta undersökande arbete.

Vi har dels sett på den kristna danshistorien och lyft fram församlingsdanser och kördanser med rötter i de historiska danserna. Dels har vi framfört nya moderna koreografier i ett liturgiskt sammanhang under ett flertal år.

DANSENS PLATS I GUDSTJÄNSTEN

Gudstjänsten är en akt inför Gud och inför altaret, som är symbolen för Guds närvaro i kyrkorummet. Altaret är därför centralt för kyrkorummet som gudstjänstrum. Stolar och bänkar, mittgång och utsmyckningar är placerade i förhållande till altaret som utgör centrum.

Koret är den plats där man kan vända sig mot altaret eller mot församlingen i bön, lovsång och förkunnelse. Altarvändningen när någon går från och till altaret har en stark symbolisk betydelse. Det kan vara församlingens företrädare och förebedjare i bön och lovsång i ordets gudstjänst, eller det kan vara Guds företrädare i förkunnelsen. På samma sätt kan en person vara Guds och församlingens företrädare eller fördansare i gudstjänsten. Gemenskapen i gudstjänsten är också central – vi är alla i samma rum och har samma fokus, oavsett om alla dansar eller om några ser på. Dansen liknar musiken genom att solodans, församlingsdans och kördans kan fungera som olika inslag i gemenskapens gudstjänst.

Det berättas om den medeltida dramatraktionen att Betlehemsstjärnan från början bars av en korgosse genom mittgången. Denna enkla men tydliga rörelse ersattes senare av ett komplicerat maskineri som halade stjärnan över hela kyrkotaket. Detta exempel ur historien kan ses som en bild för hur danserna under medeltiden växte till scenografiska storverk som fick flyttas ut ur kyrkorummet till torgen när de blev för stora och komplicerade.²

Idag finns en tendens till att människor är intresserade av kyrkorummet som spelplats för sin dans, men samtidigt är de ointresserade av att relatera dansen till altaret och de vill bygga för altaret med sin scenografi. Avancerade scenografier och kostymer förvandlar lätt gudstjänstrummet till ett te-

² Föreläsning av teatervetaren Inger Zielfeldt, 1983.

aterrum och delar upp gudstjänstbesökarna i publik och aktörer på ett sätt som inte är intressant för gudstjänsten och gemenskapen. Kyrkorummet är ett rum byggt för gudstjänst; rummet är en bön, en gudstjänst i sig. Dansens plats i gudstjänsten är självklar bara så länge rummet behandlas som en gudstjänst. Kyrkorummet som gudstjänstrum är av speciell betydelse för dansen. Rumsliga relationer och förhållningssätt är bärande element i all dans. Hur rörelser och kroppar relaterar till varandra och till det omgivande rummet spelar stor roll för hur dansen upplevs och uppfattas. Jämför gärna med vanligt kroppsspråk och hur närhet respektive avstånd i olika typer av miljöer och rum betyder olika saker. Vi kan stå väldigt nära varandra på bussen utan att ha en personlig kontakt. Samma närhet mellan två människor ute på ett tomt torg får en helt annan laddning.

De linjer och förhållningssätt som genom dansen skapas i och till rummet med dess varierande symbolik är betydelsebärande och en del av dansens kommunikation. Detta gäller både solistisk dans och församlingsdanser. Därför är dansen väl lämpad att röra sig i kyrkorummet med dess specifika symbol- och formspråk. När dansen placerar sig i rummet i relation till kyrkorummets liturgiska funktion blir den en gudstjänst.

VAD KAN DANSEN TILLFÖRA GUDSTJÄNSTLIVET?

Dansen i gudstjänsten kan fungera som ett fönster, en öppning till andliga upplevelser här och nu. Dansens rörelser sätter luften i rörelse och i detta samspel öppnas möjligheter att se bortom ytan in i den andliga verkligheten. En sorts genomsiktighet präglar den liturgiska dansen som en del av gudstjänstlivet.

Den företrädande dansens främsta uppgift är att vara en sådan möjlighet, inte att skymma och fjärma utan att vara genomsläpplig för nya upplevelser. Vi kan öppna vägar för ett nytt seende, utan att på förhand bestämma vad åskådaren skall se eller uppleva.

Församlingsdansens förenar församlingen i lovsång och bön och låter oss vara hela varelsen i vårt gudstjänstfirande. Dansen i gudstjänsten är ett konkret uttryck för att hela vår varelse med kropp, själ och ande är en helhet inför Gud. Om vi inte använder vår kropp i gudstjänsten, har vi lämnat en viktig del av oss själva utanför. Gud tog gestalt i en människas kropp genom inkarnationen och dansen i gudstjänsten blir också ett konkret uttryck för denna inkarnation.

Att be med kroppen är lika viktigt som att be med tankar och ord – detta är något som människan gjort sedan urminnes tider. Med dans kan vi uttrycka det som vi inte finner ord för. De innersta kristna mysterierna, som inte ord når, kan vi ana i dansen.

VAD ÄR DANS? VARFÖR DANSAR VI?

Att dansa är en del av att vara människa. Vi är skapade med förmåga att dansa. Dansen är en del av skapelsen, en gåva från Gud som vi får förvalta och ställa i hans tjänst. Dansen är ibland jublande stark, ibland så finstämd att den knappast syns. Varje människa har sin egen dans. Vare sig man ser dansen framföras eller deltar själv, kan man vara delaktig. Människan är alltså skapad med möjligheten att dansa. Därför kan alla människor uppfatta och uppleva dans.

Människan har dansat i alla tider och i alla kulturer – dansen är en av de ursprungligaste kulturyttringarna. Dans är ett sätt att vara människa, att uttrycka sig, att undersöka omvärlden och att fundera över ens plats i världen.

Små barn kan dansa utan att någon vuxen har lärt dem några danser. Ett barn kan till exempel springa runt med små hoppsa-steg, snurra runt några varv och sedan avsluta med ett extra stort skutt eller hopp. Barnet har då komponerat en kort dans alldeles av sig självt. Dansen verkar vara/är en medfödd förmåga.

En dansrörelse kan beskrivas som en rörelse som inte har någon praktisk nyttofunktion eller överlevnadsfunktion, utan som snarare har ett andligt värde, eftersom den berättar något om världen/skapelsen och om vårt förhållande till världen/skapelsen. Att vända sig ett halvt varv runt kan vara av praktisk nytta för att överraska fiender eller villebråd och kan därför sägas vara en nyttorörelse. Att vända sig ett helt varv runt eller flera varv runt har däremot ingen sådan direkt praktisk funktion, eftersom man då kommer tillbaka till utgångspunkten. Att snurra runt har en känslomässig och andlig funktion eller en funktion av fysiologiskt och själsligt välbefinnande. Snurrandet används i många andliga sammanhang som ett sätt att uppnå balans och harmoni, att närma sig Gud och mysteriet.

Dansen är alltså inte nyttobetonad, inte rationell och inte intellektuell. Dansen är en egen konstform som förenar kropp, själ och ande i ett direkt och känslomässigt uttryck för vad det är att vara människa, med vår tro och vårt tvivel och med allt som vi inte kan uttrycka i ord eller på något annat sätt än genom just dansen.

DANSEN I KYRKOHISTORIEN

Ordet kor och ordet koreografi hör ihop. Kören i det antika dramat sjöng och dansade. Kören i fornkyrkan framförde änglarnas danser i koret i gudstjänsten – detta finns dokumenterat i Chrysostomosmässan från 300-talet.³

Att skilja på sång och dans är ett renässansfenomen. På Bibelns tid, i fornkyrkan och under medeltiden gjordes ingen sådan åtskillnad. En karol

³ E. Louis Backman, *Den religiösa dansen inom kristen kyrka och folkmedicin*, Stockholm 1945.

var under medeltiden en sång som dansades eller en dans som man sjöng till. Margit Sahlin har skrivit om karolen.

I Bibeln är det ofta svårt att veta om ord som översatts som glädje, skutt eller hopp egentligen är ord för dans. Bilden av änglarnas dans i himmelen var viktig i fornkyrkans trosföreställning, och meningen var att man skulle öva sig i dessa danser på jorden för att sedan desto bättre kunna delta i den himmelska ringdansen i paradiset.⁴

Det kanske ursprungligaste sättet att dansa i gemenskap är ringdansen. Oavsett om vi tänker oss en medeltida branle,⁵ en balladdans från Färöarna, en afrikansk ringdans eller ett disco är det samma ring som är grunden – en ring där alla rör sig gemensamt med enkla steg från sida till sida. Detta kan sedan byggas på med enkla gemensamma turer eller avancerade soloimprovisationer.

En ring är en bild för en gemenskap där alla har samma förhållande till ett givet centrum. Därför bottnar all religiös eller rituell dans i ringdansen. De fornkyrkliga och medeltida kristna danserna utgick också från ringdansen som en bild av himlakropparnas rörelser. Så småningom utvecklades ringdansen till en raddans, där en av dansarna leder resten av ringen i långdans. Senare utvecklades pardansen och processionsdansen ur långdansen.

Labyrinter finns representerade i kristna kyrkor från 300-talet där de lades in i kyrkans golv längst i väster.⁶

I den medeltida tankevärlden representerade väster dödsriket och öster soluppgången och uppståndelsen, varför altaret ligger i öster i de flesta kyrkobyggnader. Labyrinten kunde föreställa det medeltida världsberget, som i Dantes *Inferno*, med underjorden och dödsriket inuti och med det himmelska Jerusalem ovanpå. Kristi död och uppståndelse kunde också symboliseras av en labyrint. I medeltida raddanser finns t.ex. en dansfigur där långdansen snirklar sig i en ring som en snigel eller som genom en labyrint. En aspekt av det koreografiska skapandet, när man komponerar en dans, har att göra med det golvmönster man rör sig i eller, om man så vill, det sätt på vilket man imiterar himlakropparnas rörelser i rummet. Ordet koreografi kan på ett sätt förklaras som den grafik eller skrift som dansrörelserna beskriver på marken eller golvet.

Denna bild av dans levde kvar och utvecklades vidare under renässansen och hovbalettens tid, då dansmästare koreograferade mycket komplicerade golvmönster i de sirliga hovdanserna.

⁴ Backman 1945.

⁵ Branle är ett medeltida namn på en ringdans som gungar från sida till sida. Se Regina Beck-Friis, Magnus Blomkvist & Birgitta Nordenfeldt, *Dansnöjen genom tiden. Västeuropeiska danser från medeltid och renässans*, Stockholm 1980.

⁶ Ivo Cramér har bland annat skrivit om labyrinten. Se också Backman 1945.

Medeltidens danser

I den medeltida världsbilden var konst och kultur i första hand tillägnad Gud och hade oftast kristna motiv. Man kan säga att kyrkan var den tidens kulturbärare. Därför var också de flesta av den tidens danser kristna och/eller kyrkliga. De stora högtiderna var jul- och påskhelgerna och det var också då det dansades mest i gudstjänsten – så t.ex. fanns det både julkaroler och påskkaroler (idag känner vi mest till ordet karol genom *Christmas carols*). Det fanns olika dansdagar i kyrkokalendern för prästerna, diakonerna m.fl. grupper.⁷

På samma sätt fanns det folkliga danser för olika skrågrupper som alla hade sin egen dans och sina egna danstillfällen.⁸

Branle var namnet på de medeltida ringdanser som gungade från sida till sida (*branle* betyder att gunga från sida till sida på medeltidsfranska). Farandole är det medeltida namnet på långdans som vi kan se avbildad på målningar från medeltid och renässans, där änglarna dansar farandole i paradiset eller där stadens befolkning dansar farandole på torget.⁹ Farandolen fungerade också som kyrklig processionsdans och turerna från dansen lever kvar i våra dagars dans kring julgranen.

Dansen pelota finns dokumenterad till och med 1200-talet¹⁰ – en labyrintdans som dansades på påskdagens eftermiddag i domkyrkan i Auxerre. *Pelota* betyder bollspel på spanska. Domkapitlets äldste mottog den stora bollen (som symboliserade solen) av en av prästerna och bildade sedan en långdanskedja med de andra prästerna. Sedan dansade de en trestegsdans (*tripudium*) kring den stora labyrinten som var inristad i kyrkogolvet, medan de kastade bollen mellan sig och sjöng hymnen "Victime Paschale Laudes" och avslutade med att fira mässa i sakristian. Bollspelsdansen symboliserade den uppgående solen och Jesu uppståndelse och seger över döden (jfr. ägget som påsk- och uppståndelsesymbol).

I katedralen i Sevilla framförs varje år sedan 1400-talet i obruten tradition "El baile de los Seises" – korgossarnas dans. Det sägs att påven ville förbjuda deras dans, men att de då vallfärdade till påven och bad om att få fortsätta. Påven gav dem tillåtelse att dansa till dess att kostymerna slitits ut, och genom att trådarna bytts ut successivt är det än idag samma kostymer som dansarna bär.

En påskdans som kallades bergeretta framfördes av ärkebiskopen och prästerskapet i Besancon och på andra platser från 1200-talet fram till franska revolutionen 1789, dvs. under ca 500 års tid. Ärkebiskopen bjöd på påskdagen prästerskapet på middag och sedan sjöng de hymner tillsammans och dansade en ringdans som skulle symbolisera ängladansen på Sions höj-

⁷ Backman 1945.

⁸ Beck-Friis m.fl. 1980.

⁹ Beck-Friis m.fl. 1980.

¹⁰ Backman 1945.

der. Detta försiggick i klostret eller i domkyrkan och det förekom också en bergeretta vid pingstfesten.¹¹

Dansen från renässansen och framåt

Exemplen ovan visar att den kristna dansen under historien haft en plats i kyrkan och i gudstjänsten; en obruten tradition på ca 500 år kan knappast kallas marginell. Samtidigt har vi en känsla av att dansen inte har en plats i det kristna västerlandets gudstjänstliv. Detta har flera orsaker. Fram till 1500-talet fördes det en debatt inom kyrkan om vad för typ av danser som var förenliga med den kristna tron och vilka danser som kunde anses passande i gudstjänsten. Kyrkogårdsdanser förbjöds gång på gång, eftersom de ansågs bottna i folketro och vidskepelse. Danser i kyrkorummet förbjöds också och flyttades så småningom ut ur kyrkan, parallellt med att den kulturbärande funktionen försköts från kyrkan till de framväxande renässanshoven.

I och med renässansen började uppdelningen i vårt tänkande mellan dans och musik, kropp och intellekt, kyrkokultur, bondekultur och hovkultur etc. Det nyplatoniska tänkandet som dominerat så mycket av västerlandet fick stora konsekvenser för dansen som ju är ett kroppsligt uttryck och därmed under långa tider har haft en mycket undanskymd roll och låg status. När dansen inte har haft en stark plats på den intellektuella arenan, har man antingen sett ner på dansen eller låtit den vara ifred, men inte i efterhand sett dansen som en väsentlig del av historieskrivningen. "Dansbane-eländet" på 1800-talet – med mycket svåra sociala problem kopplade till dansen som social företeelse – skapade en än idag på vissa platser kvardröjande föreställning om att dans är syndigt. Mot dessa krafter, som under lång tid inte velat se dansen i kyrkan, står genom hela kyrkohistorien en mycket stark tradition. Någonstans i världen har det alltid dansats i kyrkan. Ofta har denna tradition haft en djup folklig förankring.

Shakers är namnet på en kristen sekt som utvandrade till USA och som länge hade ett rikt dansliv i sina gudstjänster, med komplicerade turer och mönster. I Spanien lever än idag många kyrkliga processionsdanser kvar och i Latinamerika och Västindien utvecklades de kristna danserna av indianer, mestiser, vita och svarta; t.ex. dödsdansmotivet i Mexico. Dödsdansens avbildades ju också i våra svenska kyrkor under medeltiden. Dödsdansens kallas också "Dance Macabre", men den var inte makaber i dagens betydelse av ordet, utan ett uttryck för 1300-talets världsbild, där alla var lika inför döden och där döden var ständigt närvarande. Att se dansande skelett har av senare tiders bedömare ansetts vara makabert och opassande, men det var inte något främmande för medeltidskyrkan.¹²

¹¹ Backman 1945.

¹² Jämför synen på dödsdansmotivet i Backman 1945 och Beck-Friis m.fl. 1980.

Gudstjänsten är full av rörelse, processioner och liknande. Bänkar att sitta stilla i är ett sentida fenomen i våra kyrkorum. Innan det fanns bänkar kunde man stå, gå och dansa i gudstjänstrummet på ett friare sätt. Så till exempel finns labyrinth i golvet i många kyrkor, där det dansades labyrinthdanser under medeltiden. Dansen "pavane" från renässansen är en pardans och en processionsdans till en speciell processionsmusik som användes både vid hoven och i gudstjänsten och som lever kvar idag i våra bröllopsmarscher.¹³

VÅRT ARBETE MED LITURGISK DANS I SVERIGE

Vi är båda uppvuxna inom kyrkans ungdomsverksamhet och har familjemedlemmar som är aktiva som präster i Svenska kyrkan. Gunnel Erlander är uppvuxen i Linköping och Lars Eidevall i Lund. När vi båda började dansa, ville vi förena intresset för dans och kyrka. Samtidigt som vi flyttade till Stockholm bildade vi *Dansgruppen DIGT - Dans I Guds Tjänst* för att utveckla vårt arbete.

Parallellt med att vi studerade på Danshögskolan – Lars till danspedagog och Gunnel till koreograf – satte vi upp mindre och större dansverk i kyrkor i Stockholm, Linköping och Borås. Samtidigt studerade vi dansens historia i kyrkan och upptäckte att kyrkohistorien och danshistorien hade mötespunkter som inte fanns tydligt beskrivna inom forskningen.¹⁴

Genom att vi kom i kontakt med *Lunds Stifts Kyrkospel* – Birgitta Hellerstedt, Ingemar Thorin och Lena Sjöstrand – inbjöds vi att arrangera en liturgisk dansvecka i Lunds domkyrka somrarna 1984, 1985 och 1986. Då delade vi på det koreografiska ansvaret och samverkade med *Lunds Stifts Kyrkospel* kring den liturgiska utformningen och inramningen. Från 1987 till 1994 medverkade vi i Lunds Stifts Kyrkospels uppsättningar som dansare, och Gunnel Erlander gjorde koreografi till tre olika sommarspel.¹⁵

Åren 1988-1993 satte vi upp egna liturgiska dansverk och turnerade i kyrkor i Sverige och övriga Norden. "Livsfarligt att luta sig ut" hette det första som blev resultatet av en inbjudan till "Olavsdagene" i Trondheim, då vi var de första som dansade i Nidarosdömen på Kung Olavs grav. Senare dansverk hette "Sitt hos mig", "Resa Sten" och "I gryningen" som beställdes

¹³ Om pavane finns att läsa i Beck-Friis m.fl. 1980.

¹⁴ I Backman 1945 beskrivs ur ett kyrkohistoriskt perspektiv kyrkans och kyrkofädernas syn på dansen och debatten kring dansen i kyrkan, men inte själva danserna. I Beck-Friis m.fl. 1980 beskrivs dansstegen utifrån ett danshistoriskt perspektiv, men inte i sitt delvis kyrkliga historiska sammanhang; detta bl.a. därför att danshistorien började skrivas ner först efter det att kyrkan förlorat sin kulturbärande roll.

¹⁵ *Lunds Stifts Kyrkospels* "Den fjärde kungen" 1987-88 (manus Britt G. Hallkvist, regi Birgitta Hellerstedt), "Gycklaren och Madonnan" 1989-90 (manus Britt G. Hallkvist, regi Birgitta Hellerstedt), "Landet runt hörnet" 1991-92 (manus och regi Mats Thorin, koreografi Dora Frankel), "riddare räddare" 1993-94 (manus och regi Torsten Schenlaer, koreografi Gunnel Erlander).

till Linköpings domkyrka påsken 1990 – alla i koreografi av Gunnel Erlander. Vi samarbetade med dansare som intresserade sig för vårt arbete, med präster och liturger som Lena Sjöstrand och med kompositörer som Johan-Magnus Sjöberg i Lund. När vi besökte en kyrka med vårt dansverk, fick vi samarbeta med kyrkomusiker och präster i församlingen för att utforma helheten på varje plats – spännande möten och samtidigt insikter om hur många olika traditioner det finns i vårt land för vårt gemensamma gudstjänstfirande.

Under 90-talet undervisade vi också blivande präster i dans en gång per halvår på *Svenska Kyrkans Pastoralinstitut i Lund* – en möjlighet att ge blivande präster inblick i dansens historia och möjligheter inom kyrkan, så att de skulle kunna få stöd i att ta till vara dansinitiativ i församlingarna i framtiden.

Vi utvecklade också vårt arbete med församlingsdanser och kördanser och gav kurser i olika församlingar och sammanhang. Dessa danser – ofta till kända sånger och psalmer – arbetade vi fram utifrån de kristna dansrötter som vi läst om till en form som fungerar i gudstjänsten idag. Vissa av danserna började sprida sig och delvis ändra form, vilket vi tyckte var intressant. Delvis för att copyrightskydda våra danser och samtidigt för att skriva ner våra tankar kring liturgisk dans, författade vi boken *Dans I Guds Tjänst*, som gavs ut av FS förlag 1993. Boken har fungerat som en studiehandledning i dans för dem som vill arbeta med dans i gudstjänsten och har förhoppningsvis inspirerat andra till att både dansa och skriva om dansen i kyrkan.¹⁶

En nackdel med kyrkodansen är de många hårda stengolven som nöter ut dansarnas kroppar. Om man i framtiden bygger flera kyrkorum med sviktande trägolv och utan avskärmande bänkplatser, kan dansen i gudstjänsten få bättre förutsättningar att bli en del av gudstjänstlivet, precis som orgeln har en given plats i kyrkorummet.

Vår utgångspunkt för att dansa i gudstjänsten har, som framgått, alltid varit att vår dans är en gudstjänst, oavsett om alla gungar från sida till sida tillsammans under "Helig, helig, helig" i mässan eller om vi båda framför ett 40 minuters dansverk för församlingen och firar mässa gemensamt efteråt. Vår önskan som dansare har varit att utforska kyrkorummet som dansplats och samtidigt undersöka vad gudstjänstrummet gör med vår dans. Vi har velat se vår dans som en fördjupning av gudstjänsten och samtidigt som ett sätt för församlingen att upptäcka både dansen och gudstjänsten på nya sätt. Att använda dansen som ett spektakulärt evenemang för att fylla kyrkan med kändisar och stor publik har aldrig varit vårt mål med att dansa i gudstjänsten.

Vi har framför allt varit dansare och koreografer och har inte arbetat i en specifik församling, utan vi har sett oss som inspiratörer till att andra skall kunna göra det arbetet i sina respektive församlingar. Den rörelse med

---

¹⁶ Heliga danser är en speciell form av gemensam dans som utövas på många håll i Sverige idag.

bland annat heliga danser som finns i kyrkan idag är ett uttryck för församlingsmedlemmarnas behov av dans som uttryck. Om liturgerna och prästerna kan ta till vara denna kraft i gudstjänstlivet, finns det goda chanser att dansen kan få en mer självklar plats i gudstjänsterna. Det gäller också att tillvarata de professionella dansarnas och koreografernas konstnärliga idéer kring hur de vill utveckla dansen i kyrkan.

”DANSEN I KYRKAN – ETT SEMINARIUM OM DANSEN I KYRKANS LIV OCH I KYRKORUMMET”

I september 2001 hölls i Malmö ”DANSEN I KYRKAN – ett seminarium om dansen i kyrkans liv och i kyrkorummet”. Målgrupp var dansare som på olika sätt arbetar med eller vill arbeta med dans i kyrkorummet samt representanter för församlingar där dans ingår i församlingens liv. Seminariet ville vara en mötesplats, en inventering och ett steg mot en förnyad diskussion. Initiativtagare var Lena Sjöstrand och Gunnel Erlander.¹⁷

Till Malmö kom ett tjugotal människor från både Sverige och Norge för att dela erfarenheter med varandra. De flesta deltagarna var på olika sätt engagerade i att dansa i kyrkan. Lördagen var upplagd som en sorts exposé av deltagarnas erfarenheter och/eller tankar. Det blev en spännande och upplyftande blandning av olika förhållningssätt och dansstilar.

Cajsa Ty Pettersson delade med sig av ”universella fredsdanser” – en form av gemensam dans som betonar det universella och som hämtar inspiration från många olika kulturer och religioner.

Helena Oskarsson och Sara Hegardt samarbetar ofta med studentprästerna i Lund. Helena Oskarsson och Sara Hegardt improviserar utifrån text och musik, och dansen finner sin form så småningom.

Kersti Grunditz är koreograf och skapade år 2001 för första gången dans i kyrkan. Dansen behandlar tvivel och förtröstan och framförs varje gång till olika musik beroende på församlingens möjligheter och val. Dansen är integrerad i gudstjänsten, dansarna sitter i koret när de inte dansar, det finns ingen ljussättning och man anstränger sig för att smälta in i församlingen.

Ursula Rasmussen ledde alla deltagarna i heliga danser. Heliga danser dansas ofta i cirkelform och är en bön/andakt i sig. De behöver inte dansas i kyrkan. Man kan exempelvis ha en skåll som fokus i cirkelns mitt – en symbol för Jesus.

Mia Rydberg är en av medlemmarna i dansgruppen ”Courage” och hon visade ett utdrag ur en föreställning baserad på Jonaboken. Föreställningen framförs i vanliga fall av två dansare och en berättare som berättar historien om Jona, inte kronologiskt utan känslomässigt.

¹⁷ För en mer omfattande rapport från seminariet, se Gunnel Erlander ”Danser i kyrkan – en rapport från ett seminarium om dansen i kyrkans liv och i kyrkorummet”, *Nutida Dans* 12, 2001, ISSN 1401-1255.

Lillemor Erlander visade en dramatisering av hur det skulle kunna se ut i kyrkan om dansen var ett allmänt accepterat och använt språk.

Caroline Östberg kunde tyvärr inte vara med, men vi fick tillfälle att se en videospelning av en dans byggd på en Psaltarpsalm. Caroline Östberg har arbetat i flera år med dans i kyrkan, ofta i samarbete med musiker.

Arne Forsén och Monica Åslund visade "Intonation", ett stycke för dansare, orgelpipor och flöjt som skulle framföras i högmässan några veckor efter seminariet. De arbetar med improvisation utifrån bestämda former. Arne Forsén och Monica Åslund är intresserade av att utforska ritens, gå in i ett annat tillstånd, skärma av vardagen och hitta det mystiska.

Signe Eliasson är engagerad i en kör som heter "Sjunger". Denna kör samarbetar ofta med dansgruppen "Tiger" och sätter samman program utifrån olika rum. Programmen är genomarbetade så att sångarna också är koreograferade och dansarna även sjunger. "Sjunger och Tiger" har blivit inspirerade att arbeta med kyrkorum, men har funnit att det kan vara svårt att komma in i kyrkan.

Gun Lund och Lars Persson blev för några år sedan ombedda av organisten i Haga kyrka att göra en gestaltningsgudstjänst. Samarbetet var mycket lyckat och har sedan fortsatt. Gun Lund och Lars Persson skapar en scenisk form för musikgudstjänsten, där kyrkan inte är en scen utan rummet är med i helheten.

Gunnel Erlander visade delar av det liturgiska dansverket "Resa Sten" på video och en kördans, "Halleluja", till egen sång. Dessutom visades två församlingsdanser; en stillsam handdans på plats och en fartfylld snirklande långdans.

Christer Uhre, seminariets observatör med uppgift att lyssna och sammanfatta, berättade om sina egna erfarenheter av att dansa i kyrkan med dansgruppen DIGT – *Dans I Guds Tjänst*. Christer Uhre talade om det som är speciellt med att dansa i kyrkan och att kyrkan ger möjlighet till tvivel och eftertanke, medan scenföreställningar genom sin karaktär av skådespel blir klara, avslutade påståenden. Han menade att alla deltagare hade goda grundläggande kunskaper, var övertygande professionella i sitt förhållande till kyrkan och att alla också övertygade med sin personliga hängivenhet. Han menade att det var hög klass på det som hade visats och dansats under seminariet. Han menade vidare att det är intressant att också fundera över det ökade intresset för kopplingen konst-kyrka, dans-kyrka. Varför söker sig kyrkan till konstnärerna och varför söker sig konstnärerna till kyrkan? Varför sker det nu?

Efter seminariet har initiativ tagits av Kersti Grunditz och Signe Eliasson till att i samarbete med Svenska kyrkan centralt arbeta för dansen i kyrkan. En första arbetsgrupp har formats med Kersti Grunditz, Signe Eliasson, Lena Sjöstrand, Marika Markovits och Gunnel Erlander.

NÖDVÄNDIGT MED BÅDE YRKESMÄNNISKOR OCH AMATÖRER

I kyrkans gudstjänst behövs olika typer av uttryck. Det är viktigt med den skolade dansarens förfinade kroppsspråk och det är lika nödvändigt med amatörens dansglädje och hela församlingens deltagande i enkla men upplyftande danser. När dansens plats i kyrkan blir alltmer tydlig och självklar, är det viktigt att komma ihåg och utveckla denna mångfald. Alla nivåer, dansuttryck och dansformer behövs.

Dansare och koreografer kan bidra till att utveckla en församlings dansade gudstjänstliv. Olika människor har också olika sätt att uttrycka sig på. För vissa gudstjänstdeltagare är dansen det mest naturliga sättet att vara delaktig i gudstjänsten.

Tyvärr möts man ofta som yrkesarbetande dansare av den förutfattade meningen att man dansar på sin fritid eller inom någon form av kyrklig tjänst. Det ligger tydligen närmast till hands att anta att dansaren inte försörjer sig på sin dans. Detta är en fördom som finns i hela samhället. Att vara dansare och koreograf är ett arbete med höga krav på kompetens och yrkesskicklighet. Likaväl som prästen, kyrkomusikern och församlingsassistenten bör respekteras för sina respektive yrkeskunskaper, bör också dansaren och koreografen respekteras för sina.

Prästen/liturgien bör också använda sig av sina specifika kunskaper i mötet med dansare och koreografer i gudstjänsten för att samarbetet skall bli liturgiskt förankrat och helgjutet.

DANSEN I KYRKAN ÄR UNDER UTVECKLING

Under seminariet i Malmö fanns inte något ifrågasättande av dansen i kyrkan. Ingen hade behov av att förklara eller "rättfärdiga" dansen, utan alla förutsatte att dans i kyrkan finns och är något bra. Det var den outtalade utgångspunkten i diskussionen. Detta visar tydligt att vi har kommit en bra bit på väg.

Både i kyrkan och i dansvärlden är öppenheten för dans i kyrkan mycket större idag. När dansgruppen *DIGT* startade sitt arbete för snart tjugo år sedan, uppfattades den liturgiska dansen av många inom kyrkan som en nyhet, ett hot eller ett spektakel. De frågetecken som detta skapade hos människor försvann när de faktiskt fick uppleva liturgisk dans i praktiken. Sedan dess har olika typer av dans i kyrkan blivit mer och mer vanliga och idag är det nog ingen som slentrianmässigt anser att dans i kyrkan är negativt. Tvärtom finns på många håll en stor längtan efter dansen som uttrycksmedel.

Också i dansvärlden har det skett en utveckling. I mitten av 1980-talet var det tämligen misstänkt att som dansare och koreograf vilja dansa i kyrkan. Idag är situationen annorlunda. Det finns en större öppenhet hos dan-

sare och koreografer. Det är möjligt att arbeta med dans i kyrkan utan att hamna i ett fack och tappa professionell status bland kollegorna.

Det finns överhuvudtaget bland dansare och koreografer en allt större nyfikenhet på kyrkan – och speciellt på kyrkorummet som en plats för dans. Dansare och koreografer har mycket att tillföra i gudstjänstfirande och utveckling av kyrkans uttryck. Det är dock viktigt att både dansvärlden och kyrkan har en medveten hållning i mötet mellan dans och kyrka, så att man kan mötas i ömsesidig respekt och med förståelse för att dansen kan ha en specifik och egen plats att fylla i det liturgiska skeendet. Om resultatet av ett samarbete blir dåligt och ibland konfliktfyllt, beror det antagligen på att ingen av parterna funderat över kyrkorummet som ett liturgiskt rum och vad detta innebär.

Om dansen ska ha en plats i kyrkorummet behövs liturgisk kunskap och medvetenhet om kyrkorummet som gudstjänstrum. Det liturgiska rummet är öppet för allt som är liturgi och som är en del av en liturgi. Alla sorters dans är möjliga; ingen genre är fel om dansen är liturgiskt förankrad.

SLUTORD

Vår värld kan inte förklaras enbart med förnuftets hjälp och inte enbart med ord. Dansen har därför kvaliteter som är värdefulla i en kyrka som vill ta vara på och utveckla en kroppens gudstjänst och en handlingarnas gudstjänst som ett komplement till ordets gudstjänst. Om gudstjänst betyder arbete inför Gud är också dansarens arbete ett arbete som kan ställas i Guds tjänst.

Att dansa i gudstjänsten är ett konkret uttryck för att hela vår varelse med kropp, själ och ande är en enhet inför Gud. Att dansa i gudstjänsten är ett konkret uttryck för inkarnationen, för att Gud blev människa med en kropp som vår. Gud är Gud för hela människan, kyrkan är kyrka för hela människan och gudstjänsten är en gudstjänst för hela människan. Dansen är ett konkret uttryck för detta.

Dansen som gudstjänst är

- ett levande uttryck för Jesu förkunnelse att vi alla är ett med honom,
- att vi alla är lika inför Gud,
- att lemmarna är många men kroppen en,
- att han är mitt ibland oss när vi samlas i hans namn.

Dansen som gudstjänst är

- en levande förkunnelse av närvarons och enhetens mysterium,
- kroppens och själens enhet,
- det tillstånd där Guds ande kan komma till oss,
- där det osynliga kan bli synligt,
- där Gud kan bli människa.

SAMMANFATTNING

Vad är liturgisk dans?

Dans med kristna motiv kan förekomma i många olika sammanhang – på teaterscener, i kyrkan m.m. Kyrkodans kallar vi dans som framförs i kyrkan, i konsertform eller som gudstjänst. Sakral dans är en term för dans med sakral funktion eller sakralt motiv, men den säger inget om den plats eller det sammanhang där dansen framförs. Rituell dans är dans som rituell handling, internt eller offentligt.

Liturgisk dans är dans i gudstjänsten, dans i Guds tjänst, dans som gudstjänst, dans som liturgisk handling. För oss har det varit intressant att se vad som förenar dans och gudstjänst och bygga vårt arbete med liturgisk dans på detta undersökande arbete.

Dansens plats i gudstjänsten

Gudstjänsten är en akt inför Gud och inför altaret, som är symbolen för Guds närvaro i kyrkorummet. Dansens plats i gudstjänsten är självklar när man behandlar rummet som en gudstjänst. Kyrkorummet som gudstjänstrum är av speciell betydelse för dansen. Rumsliga relationer och förhållningssätt är bärande element i all dans. Detta gäller både solistisk dans och församlingsdanser. När dansen placerar sig i rummet i relation till kyrkorummets liturgiska funktion, blir den en gudstjänst.

Vad kan dansen tillföra gudstjänstlivet?

Dansen i gudstjänsten kan fungera som ett fönster, en öppning till andliga upplevelser här och nu. En sorts genomsiktighet präglar den liturgiska dansen som en del av gudstjänstlivet.

Dansen i gudstjänsten är ett konkret uttryck för att hela vår varelse med kropp, själ och ande är en helhet inför Gud. Gud tog gestalt i en människas kropp genom inkarnationen och dansen i gudstjänsten blir också ett konkret uttryck för denna inkarnation.

Vad är dans? Varför dansar vi?

Att dansa är en del av att vara människa. Varje människa har sin egen dans. Vare sig man ser dansen framföras eller deltar själv, kan man vara delaktig. Dans är ett sätt att vara människa, att uttrycka sig, undersöka omvärlden och fundera över sin plats i världen.

Vi har velat se vår dans som en fördjupning av gudstjänsten och samtidigt som ett sätt för församlingen att upptäcka både dansen och gudstjänsten på nya sätt.

Dansen i kyrkan är under utveckling

Både i kyrkan och i dansvärlden är öppenheten för dans i kyrkan mycket större idag. Det finns på många håll en stor längtan efter dansen som uttrycksmedel.

Om dansen ska ha en plats i kyrkorummet, behövs liturgisk kunskap och medvetenhet om kyrkorummet som gudstjänstrum. Alla sorters dans är möjliga; ingen genre är fel om dansen är liturgiskt förankrad.

Gud är Gud för hela människan, kyrkan är kyrka för hela människan och gudstjänsten är en gudstjänst för hela människan. Dansen är ett konkret uttryck för detta.

Summary

What Is Liturgical Dance?

Dance with Christian motives is to be found in many different situations—on theatre stages, in churches, etcetera. The dance presented in church, in concerts, or as a service is called *church dance*. *Sacred dance* is a term used for the kind of dance which has a sacred function or a sacred motive, but the term conveys nothing about the place or the situation where the dance is being performed. *Ritual dance* is dancing as a ritual act, internally or publicly.

Liturgical dance is dance within the service, dance in the service of God, dance as a service, dance as a liturgical act. It has been interesting to us to see what unites dance and service, and to build our work with liturgical dance on this investigative work.

The Place of Dance in the Service

The service is an act before God and before the altar, which is the symbol for God's presence in the church.

The place of dance in the service is obvious when the church room is treated as a service. The church room as a room for service is of particular importance for the dance. Spatial relations and attitudes are solid elements in all dancing. This applies both to solitary dance and to congregational dances. When dance takes its position in the room in relation to the liturgical function of the church room, it becomes a service.

How Can Dance Add to Service Life?

Dancing within the service can act as a window—an opening to spiritual experiences here and now. A kind of transparency characterises the liturgical dance as one part of service life. Dance within the service is a concrete expression that all of our being—body, soul, and spirit—is a whole before God. God took the shape of a human being through incarnation, and dance in the service also becomes a concrete expression for this incarnation.

What Is Dance? Why Do We Dance?

Dancing is part of being human. Every human being has their own dance. Whether one sees dance being performed or one takes part oneself, one can

participate. Dancing is one way of being human, expressing oneself, investigating the surrounding world, and reflecting on one's place in the world.

We have wished to see our dance as a deepening of the service and, at the same time, a way for the congregation to discover both the dance and the service in new ways.

Dancing in Church Is Being Developed

Both in church and in the dance world there is at present much greater openness for church dance. In many places people really long for dance as a way of expressing themselves.

If dancing is to have a place in the church room, then liturgical knowledge and consciousness of the church room as a room for service is needed. All kinds of dancing is possible. No genre is wrong as long as the dance is liturgically supported.

God is God for the whole human being, the church is church for the whole human being, and the service is service for the whole human being. Dance is a concrete expression for this.